

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: МОДЕЛІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ NATIONAL IDENTITY: MODELS AND FEATURES OF FORMATION

Представлено теоретичні орієнтири опрацювання проблеми формування національної ідентичності. У питанні формування національної ідентичності та відповідних впливів в освітньому процесі важливо розрізняти різні підходи до ідентичності та різні її формування. Ідеться про такі підходи: примордіалізм, есенціалізм, конструктивізм. Стверджується, що формування ідентичності відбувається на трьох рівнях часових проміжків: мікрорівні (короткочасні мовленнєві взаємодії співбесідників, позиціонування співбесідників щодо національної ідентичності), мезорівні (накопичення думок, ідей, міркувань у текстах, що відображають ширші інтерпретації національної ідентичності), макрорівні (формування багатьма поколіннями впродовж тривалого часу категорії національної ідентичності). Запропоновано широке визначення національної ідентичності. Складниками національної ідентичності можуть бути: національна держава, права й обов'язки громадян, державна мова, спільна історія, ідеї, цінності, особливості мислення, постаті і тексти, важливі для цієї національної спільноти, спільна сучасна й традиційна народна культура, спільні сподівання, мрії про майбутнє, почуття, що пов'язують із рідним краєм та національною спільнотою. Можна говорити про різні пазли, з яких будується національна ідентичність, залежно від різних умов і чинників. Утрата провідних пазлів може свідчити про руйнування ідентичності та занепад нації. Окреслено три моделі національної ідентичності: з перевагою громадянського, етнічного або релігійного складника. Етнічний і релігійний складники можуть поєднуватися з громадянським у різних співвідношеннях і суперечливості; наведено приклади. Важливим є усвідомлення людиною своїх можливостей, своєї агентності, впливу і ролі, яку він/вона відіграє у розвитку спільноти, до котрої прагне належати, тож прийняття творчої ролі щодо самовизначення як члена спільноти може зміцнити почуття причетності й належності.

Ключові слова: ідентичність, мовленнєві акти, текстові траєкторії, ресеміотизація,

громадянська модель, етнічна модель, релігійна модель.

The theoretical guidelines for working out the problem of national identity formation are presented. In the matter of the formation of national identity and the corresponding influences in the educational process, it is important to distinguish between different approaches to identity and the levels of its formation depending on time scales. These approaches are: primordialism, essentialism, constructivism. It is argued that the formation of identity occurs at three levels: the micro-level (short-term speech interactions of the interlocutors, the positioning of the interlocutors in relation to the national identity), the meso-level (the accumulation of thoughts, of ideas, of reasoning in texts that reflect broader interpretations of the national identity), the macro-level (formation by many generations over a long period of time category of national identity). A broad definition of national identity is proposed. The components of national identity can be: the national state, the rights and duties of citizens, the state language, common history, ideas, values, peculiarities of thinking, figures and texts important for this national community, common modern and traditional folk culture, common hopes, dreams about the future, feelings connected with the native land and the national community. We can talk about different puzzles from which national identity is built, depending on different conditions and factors. The loss of leading puzzles may indicate the destruction of identity and the decline of a nation. Three models of national identity are outlined – with a preference for the civil, ethnic, or religious component. The ethnic and religious component can be combined with the civil component in various ratios and contradictions; examples are given. One can become aware of one's capabilities, one's agency, one's influence, and one's role in the development of the community to which one aspires to belong, so taking a creative role in defining one's self as a member of one's community can strengthen one's sense of belonging.

Key words: national identity, speech acts, text trajectories, resemitization, civil model, ethnic model, religious model.

УДК 159.923:3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.36>

Завгородня О.В.

д.психол.н.,
провідний науковий співробітник
Лабораторії методології і теорії
психології
Інститут психології імені Г.С. Костюка
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми. У цілі освіти входять сприяння самовизначенню учнів та сприяння формуванню їх позитивної ідентичності. Увага до зазначених питань має велике значення, оскільки становлення ідентичності, зокрема національної, є динамічним процесом, який залежить від життєвого шляху людини, умов життя, подій, зокрема масштабних, від появи й руху ідей, передбачає зміни та перетворення [20; 29]. Освітні впливи на процес формування національної ідентичності можуть стимулювати учнів до активного визначення того, що означає належність до певної національної спільноти, сприяти самовизначенню в більш інклюзивному і водночас індивідуалізованому сенсі. Молода людина може

усвідомити власну роль, яку він/вона може відіграти у функціонуванні й розвитку спільноти, до котрої прагне належати.

Аналіз останніх досліджень. Стаття ґрунтується на дослідженнях, у яких різнобічно висвітлено проблематику формування колективної ідентичності, зокрема проаналізовано труднощі універсального визначення національної ідентичності [10 та ін.], окреслено методологічні підходи до проблеми ідентичності [5; 8; 19 та ін.], з'ясовано можливі моделі національної ідентичності [2; 8; 10 та ін.]. Значну частину досліджень зосереджено на ситуаційних чинниках ідентичності в численних соціально-політичних реаліях та присвячено розкриттю того, як ідентичність перети-

нається з расою, статтю, соціальним класом, релігійною, культурною, етнічною належністю особи. У контексті нашого дослідження важливими є праці, у яких висвітлюються створення окремими особами та їхнім соціальним оточенням колективної ідентичності [31 та ін.], складний нелінійний процес побудови ідентичності [27], особливості формування національної ідентичності в кризових умовах [2; 7 та ін.], часові масштаби формування соціокультурних категорій [17; 18 та ін.].

Зокрема, дослідники показують, як розповіді історій різними людьми є вирішальними для розуміння дискурсивних моделей ідентичностей, використовують конструкт «історія в особистій формі», щоб розкрити способи, якими молоді люди прагнуть ідентифікувати себе та інших [6]. Ким особа була, є і може стати, – це процеси, часом дуже заплутані, що свідчить про нелінійність та безлад, але також складне переплетення чинників самовизначення, що сприяє створенню чогось нового, засвідчуючи рухливу природу ідентичності [20]. Також авторами застосовується метафора подорожі, щоб показати, як процес побудови ідентичності здійснюється через «вузли» та «мережу стежок», що з'єднують складними та непередбачуваними способами та представляють історію життя людини в контексті формування ідентичності [19; 25; 28]. У сучасних дослідженнях ставиться питання про те, як колективна ідентичність спільно створюється окремими особами та їхнім соціальним оточенням і як одночасна належність до кількох спільнот може формувати особистий досвід [31 та ін.]. Розглядаються особливості формування різних колективних ідентичностей: наукової [8; 28], екологічної [30], місцевої [9] та специфіка національної ідентичності [1; 4; 10; 12].

Мета дослідження – з'ясувати особливості, рівні формування та моделі національної ідентичності. **Методи дослідження** – аналіз дотичних до досліджуваної проблеми загальнонаукових, психологічних та інших інформаційних джерел; узагальнення, удосконалення теоретичних моделей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все окреслимо теоретичні орієнтири опрацювання проблеми. У питанні розуміння національної ідентичності та шляхів її формування в освітньому процесі можна підходити з трьох позицій [3]. Згідно з примордіалізмом як методологічним настановленням, структури ідентичності є історично, об'єктивно заданими, а тому не можуть трансформуватися в процесі життя й розвитку окремого індивіда і групи [3]. Згідно з есенціалістським підходом, незначні зміни структур ідентичності можливі, проте з огляду на наявність певної природної сутності ідентичності, об'єктивно

заданих природних обмежень, які не можна ігнорувати. Есенціалістські теорії дотримуються певних стереотипів у баченні того, що означає бути людиною певного типу, належати до певної спільноти [22].

Згідно з конструктивістським підходом, ідентичність розглядається як структура, що може змінюватися і на рівні особи, і на рівні групи. Трактування соціальних категорій залежить від людської діяльності та дискурсу; зокрема, обговорення меж та особливостей національної спільноти (впродовж тривалого часу та з урахуванням стрімкості руху ідей та подій) може мати наслідком непередбачувані зміни в їх баченні [1; 15]. Поява й розвиток колективної ідентичності опосередковуються низкою мовленнєвих актів різних осіб. Те, що співрозмовники говорять (і пишуть), про що інформують, як вони позиціонують себе щодо інших, ким вони себе почувають і мислять, нерозривно пов'язано між собою. Будь-яка колективна ідентичність є результатом конструювальної діяльності та інтерпретації [15 та ін.].

У питанні розуміння національної ідентичності та шляхів її формування в освітньому процесі важливо розрізняти різні за часовим масштабом рівні формування ідентичності: мікрорівень, мезорівень, макрорівень. На мікрорівні співрозмовники використовують переважно усне мовлення для спільної побудови взаємодій та своїх позицій [21; 29]; це короточасні мовленнєві взаємодії співбесідників та їх позиціонування щодо розуміння національної ідентичності. На мезорівні на основі численних мовленнєвих актів формуються «текстові траєкторії», продуктом яких є локальні інтерпретації широких культурних феноменів [21]. У текстах накопичуються ідеї, що відображають ширші порівняно з мікрорівнем інтерпретації національної ідентичності. На макрорівні соціальні категорії конструюються суспільствами впродовж століть, що показують дослідники історичних джерел (напр., у [13] йдеться про категорію божевілля). Зокрема, на макрорівні формування категорії національної ідентичності здійснюється багатьма поколіннями впродовж тривалого часу.

Текстові траєкторії (мезорівень) можуть служити медіаторами між взаємодіями на мікрорівні та категоріями макрорівня, оскільки вони розташовані між цими двома часовими масштабами, і дають змогу науковцям досліджувати появу й зміни інтерпретації широких культурних феноменів (зокрема ідентичностей) у локальному масштабі впродовж тижнів, місяців або років. Текстові траєкторії – серія окремих актів створення тексту (інтекстуалізації), за якими слідує акти реконтекстуалізації, за допомогою яких тексти ресеміоти-

зуються, коли вони рухаються по траєкторіях у часі та просторі [21].

Ресеміотизація – це процес зміни смислів: їх зміщення, перетин, прирощення, ампліфікація за допомогою розширення форм висловлювання, ускладнення способів означення (зокрема, мультимодальності) в ході зміни контекстів і практик [17]. Ресеміотизація фокусується на динамічних процесах, що лежать в основі семіотичних знаків. Дослідження ресеміотизованих мотивів тексту дає змогу визначити, які конкретні семіотичні ресурси мобілізовані для функціонування в певних контекстах. Аналіз ресеміотизації допомагає з'ясувати, як, чому і яке значення реконтекстуалізується в певному соціальному контексті. Ресеміотизація поряд з інтекстуалізацією виступає інструментом, що формує тотожність, спільність і протилежні їм розтотожнення, розділеність, зокрема в контексті проблеми ідентичності [18; 24]. Таким чином, взаємодія між ідеями, які виникають на мікрорівнях, і соціальними категоріями, котрі становлять макрорівень дискурсу, є очевидною в текстових траєкторіях [21].

Щоб пояснити, як формуються національні ідентичності, Андерсон увів термін «уявлювані спільноти». Він стверджував, що об'єднання нації могло відбутися лише після поширення писемності, появи друківаних книг, газет та їх широкого вжитку; спільно читані тексти (історичні, географічні, художні, результати перепису населення, новини тощо) дали змогу людям уявити існування категорії «нація», яка є багатозначною та мінливою [1].

Національні ідентичності розпливчасті, тому що великі і внутрішньо різноманітні, але не універсальні [10]. Представники однієї національності можуть проживати в різних регіонах, розмовляти різними мовами, мати різні ідеологічні та політичні погляди, але все одно ідентифікувати себе як члени однієї національної спільноти та сприймати себе як відмінних від інших націй. Попри розпливчастість, неоднозначність національна ідентичність значною мірою впливає на цінності, думки й поведінку і є надважливою у соціальному контексті, також вона є консеквенціальною (наслідковою). Консеквенціальність національних ідентичностей найкраще відображається через те, як вони служать для виправдання героїчної смерті, подвигу в ім'я батьківщини так, як це не властиво іншим ідентичностям [1]. Іншим прикладом наслідків національних ідентичностей може бути маргіналізація окремих осіб, груп меншин, чия національна ідентичність піддається сумніву. Людина – це завжди множинність ідентичностей за різними ознаками, чинниками (стать, територія, етнічне походження, релігія, цінності тощо) [4]. Е. Сміт розробив етносимвольну теорію, у контексті якої

акцентує три типи колективної ідентичності: родову, територіальну, соціально-економічну, а «націю» визначає як найменовану сукупність людей, яка має спільні міфи й спогади, масову громадську культуру, означену вітчизну, економічну єдність, рівні права та обов'язки [5].

У широкому сенсі можна визначити національну ідентичність як сприйняття людиною себе представником певної національно-культурної спільноти; її складниками можуть бути: національна держава, права й обов'язки громадян, державна мова, спільна історія, бачення минулого, спільні ідеї, цінності, особливості мислення, постаті та тексти, важливі для цієї національної спільноти, спільна сучасна і традиційна народна культура, спільні сподівання, мрії про майбутнє, почуття, що пов'язують із рідним краєм та спільнотою. Або ускладнені варіанти: країна походження у разі вимушеної еміграції чи вигнання або історична територія держави, що втратила незалежність, підпорядкована чужинцям батьківщина, проте мрії людей пов'язані з відновленням державності. Можна говорити про різні пазли, з яких інтелігенція будує національну ідентичність залежно від різних умов і чинників. Утрата провідних пазлів може свідчити про руйнування ідентичності та занепад нації.

Спираючись на низку праць [4; 5; 10 та ін.], окреслимо три моделі національної ідентичності – з перевагою громадянського, етнічного або релігійного складника. Громадянська модель національної ідентичності передбачає домінування громадянського складника ідентичності та можливість вільного вибору. Особа може належати до певної етнічної групи та території за народженням, що може не збігатися, проте може вибрати, до якої саме території і спільноти приєднатися. Це є ціннісним вибором людини, яка свідомо власної належності до певної культурної та політико-юридичної спільноти, приймає її закони, дотримується їх, лояльна до соціальних інститутів, бере участь в їхній роботі, де спілкується державною мовою (незалежно від етнічного походження), налаштована на рівність політичних та громадянських прав і обов'язків.

Етнічна модель національної ідентичності передбачає домінування спільності походження, традицій, народної культури, мови, звичаїв, віри, традицій тощо. Зокрема, потенційно етнічна модель національної ідентичності властива народам, що прагнуть власної держави, але чия територія, на якій живуть і яку вважають своєю історичною, може бути розчленована, входить до складу інших держав (напр., Курдистан: курди мріють про свою незалежну державу, а історію своєї батьківщини пов'язують зі Стародавньою Мідією). Етнос може стати нацією, може і втратити цю можливість. Із занепадом соціальних верств, груп людей,

що підтримують національну свідомість, потенційна нація згортається, залишаються легенди, величні постаті, патос певних текстів, що його за якийсь час можуть використати наступники, спадкоємці. Для перетворення етносу в націю потрібна національна інтелігенція, зусиллями якої здійснюється формування етнічної моделі ідентичності [4; 5].

Релігійна модель національної ідентичності передбачає домінування спільності релігії (символів віри, звичаїв, традицій, кодифікованих в обрядах, ритуалах, бачення історії, пов'язане з релігією). Згідно із цією моделлю, людина чи зоставатиметься у своїй спільноті, чи емігрує до іншої, має зберігати вірність вірі своїх предків, релігії своєї спільноти, інакше перестає бути членом спільноти, у якій народилася, стає чужою спільноті. Релігійна та етнічна ідентичність дуже подібні і пов'язані між собою, адже в їхній основі лежить поєднання таких елементів, як культура, міфи, символи та традиції. Е. Сміт розглядає випадки етнічної ідентичності, яка тісно пов'язана з релігійною, на прикладі поляків та сербів.

Нація може бути поліетнічною, об'єднаною саме релігією. Прикладом релігійної моделі може бути національна ідентичність Пакистану [27]. З огляду на той факт, що Пакистан виокремився з Індії шляхом мобілізації мас в ім'я релігії, іслам є невід'ємною частиною його ідентичності. Підкреслюється своя «особлива ісламська ідентичність» порівняно з Індією. За конституцією Пакистан є парламентською демократією, яка називається Ісламська Республіка Пакистан. Проте релігійні дискурси часто використовуються як у цивільних, так і у військових справах, ісламські поняття *шахид* (мученик), *газі* (переможець) і *Джихад-е-фі-сібіллах* (священна війна в ім'я Бога) підкреслюються як головні джерела натхнення для пакистанських військових під час війни та миру [26]. Під час індійсько-пакистанських війн ці символи неодноразово використовувалися як у військових цілях, так і для отримання підтримки населення. Пакистан етнічно та мовно різноманітний, більшість складається з панджабців, пуштунів (51% і 25% населення). Інші етнічні та мовні групи менш чисельні: сараїки, хіндо, мухаджири, сіндхі, белучі, шина, балті та ін. Історичні наративи Пакистану висвітлюють появу ісламу в Індії, прославляють мусульманське правління тих часів і визначають пакистанську ідентичність із посиланням на іслам [26].

Релігійна модель може поєднуватися з етнічною і громадянською в різних співвідношеннях і суперечливості. Наприклад, єврейська національна ідентичність в Ізраїлі є складною і суперечливою. Ізраїльське законодавство визначає Ізраїль як національну державу єврейського народу, але межі та осо-

бливості єврейства є предметом суперечок: єврейство поперемінно визначається як нація, релігія, етнічна приналежність і культура. Багато світських євреїв стверджують, що основою єврейської ідентичності є держава Ізраїль та її національні інституції, а також мова іврит. Релігійні євреї наголошують на центральному місці віри, релігійних ритуалів і правил, законів (дотримання кошерності, традицій шабату). Частина громадян підкреслює етнічну належність, народження в єврейській сім'ї або традиційну культуру, дотримання способу життя, який утілює багатовікові звичаї та традиції та реалізується через членство в громаді [13]. Із юридичного погляду Ізраїль прийняв визначення, яке віддзеркалювало Нюрнберзькі закони нацистської Німеччини, які ідентифікували євреїв відповідно до їх родинного походження. Одним із наслідків багатозначності конструкта єврейської ідентичності в сучасному Ізраїлі є те, що ізраїльське суспільство страждає від суперечностей: між єврейською більшістю та арабськими меншинами; між релігійними і світськими євреями; між корінними ізраїльтянами та іммігрантами; між ізраїльськими євреями та євреями діаспори; а також між євреями ашкеназі (європейського походження) та мізрахі (близькосхідного та африканського походження). Напруженість між різними сегментами ізраїльського суспільства пов'язана з питанням про бачення ідентичності, тобто що означає бути євреєм в Ізраїлі. Формування дискурсу навколо етноцентричної або релігійної моделі національної ідентичності призводить до маргіналізації певних груп та посилення екстремізму. На відміну від цього є велика група ізраїльтян, які бачать ліберальну та демократичну єврейську державу та вважають можливим формування єврейської національної ідентичності, яка включатиме сучасні демократичні цінності поряд із традиційними єврейськими.

Ізраїль та Україна – частково подібні тим, що: 1) орієнтовані на демократію; 2) вимушені виборювати своє право на існування в умовах постійної зовнішньої загрози. Російсько-українська війна поставила Україну перед жорсткими викликами. Зокрема, науковці мають розробити обґрунтовані теоретичні засади формування національної ідентичності й ефективні технології фасилітації формування ідентичності української молоді. Питання ідентичності та готовності до захисту національних інтересів, державної незалежності України тісно пов'язане з питанням суверенітету та безпеки держави, є одним із пріоритетних в умовах війни. Цікавим у цьому сенсі може бути досвід інших країн (як і успішний, так і досвід помилок, труднощів та їх подолання), історія і/або сучасна ситуація може мати певні спільні риси з українською.

Сьогодні питання про те, як національну ідентичність слід розуміти й обговорювати з учнями в школах, стає дедалі актуальнішим. Традиційний погляд на ідентичність позиціонує громадян як носіїв національної ідентичності з фіксованими межами та комплексом основних рис, характеристик. Відповідно до цього погляду, актуальним є збереження, захист національної культурно-історичної спадщини та передача її майбутнім носіям, передача від старших молодшим, зокрема через систему освіти. Навпаки, розгляд національної ідентичності крізь творчу призму як динамічної конструкції означає, що можливими є різні форми обговорення ідентичності патріотичними людьми, що хотіли б кращого майбутнього своїй державі, проте з різними поглядами на національну ідентичність, які можуть разом створювати те, що означає бути громадянином, членом національної спільноти, обговорюючи її межі та особливості. Процес формування національної ідентичності може включати культурно-історичні освітні програми для широких верств населення, активне обговорення національної ідеї, різні спроби визначення того, що означає належати до певної національної спільноти; людина має усвідомити свої творчі можливості, свою агентність, вплив і роль, яку відіграє у створенні спільноти, до якої прагне належати, тож прийняття творчої ролі щодо самовизначення як члена спільноти може зміцнити її почуття причетності й належності.

Висновки з проведеного дослідження.

Ідентичність розглядається як структура, що є результатом конструювальної діяльності та інтерпретації. Запропоновано широке визначення національної ідентичності. Її складниками можуть бути національна держава, права й обов'язки громадян, державна мова, спільна історія, бачення минулого, спільні ідеї, цінності, особливості мислення, постаті й тексти, важливі для цієї національної спільноти, спільна сучасна і традиційна народна культура, спільні сподівання, мрії про майбутнє, почуття, що пов'язують із рідним краєм та цією спільнотою. Окреслено три моделі національної ідентичності: громадянську, етнічну, релігійну залежно від домінування того чи іншого складника. Підкреслено важливість прийняття людиною відповідальної й творчої ролі щодо самовизначення як члена національної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 272 с.
2. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. 2024. https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhливо_govoriti_pro.html

3. Петруньок Б. Поняття ідентичності в контексті українознавчих досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2012. № 16. С. 14–16.
4. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с.
5. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. Київ : Ніка-Центр, 2006. 320 с.
6. Allen, C.D., & Eisenhart, M. Fighting for desired versions of a future self: How young women negotiated STEM-related identities in the discursive landscape of educational opportunity. *Journal of the Learning Sciences*, 26(3), 2017. 407–436. <https://doi.org/10.1080/10508406.2017.1294985>
7. Ariely G. Testing the National Identity Argument in a Time of Crisis – Evidence from Israel. *Nationalities Papers*. 2024. 52(1). P. 205–221. doi:10.1017/nps.2023.12
8. Avraamidou, L. Identities in/out of physics and the politics of recognition. *Journal of Research in Science Teaching*, 59(1), 58–94. 2022. <https://doi.org/10.1002/tea.21721>
9. Billig M. Place Identity Strategies at University Constructed by Minority Arab-Israeli Student Groups. *Front. Psychol.* 12. 2021. 37–43. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.665042>
10. Cohen, E., Hod, Y., & Ben-Zvi, D. From «Carrier» to «Creator»: The re-construction of national identity in more inclusive terms. *Journal of the Learning Sciences*, 32(3), 2023. 427–454. <https://doi.org/10.1080/10508406.2023.2-185147>
11. Conner, W. 2004. Resistance to primordialism. In *Ethnonationalism in the modern world*, ed. Daniele Conversi. London: Routledge. 2004. P. 269–290.
12. Durrani, N., & Dunne, M. Curriculum and national identity: Exploring the links between religion and nation in Pakistan. *Journal of Curriculum Studies*, 42(2), 215–240. 2010. <https://doi.org/10.1080/00220270903312208>
13. Foucault, M. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason* (Richard Howard Trans.). New York: Random House. 1988. 239 p.
14. Fox, S., Scheffler, I., & Marom, D. *Visions of Jewish education*. Cambridge University Press. 2003. 37–43.
15. Hacking, I. *The social construction of what*. Harvard University Press. 1999. 261 p.
16. Haqqani, Husain. *Pakistan: Between Mosque and Military*. Washington, DC: Carnegie. Endowment for International Peace, 2005. 225 p. <http://dx.doi.org/10.2307/20031762>
17. Iedema, R. Resemiotization. *Semiotica* 37 (1/4). 23–40. <https://doi.org/10.1515/Semiotica>, vol. 2001, no. 137. 2001. 23–39. <https://doi.org/10.1515/semi.2001.106>
18. Iedema, R. Multimodality, resemiotization: Extending the analysis of discourse as multi-semiotic practice. *Visual Communication* 2. (1). 2003. 29–57. <https://doi.org/10.1177/1470357203002001751>
19. Ingold, T. *Being Alive*. New York: Routledge. 2011. 270
20. Lewin-Epstein N. & Cohen Y. Ethnic origin and identity in the Jewish population of Israel, *Journal of*

Ethnic and Migration Studies, 45:11, 2019. 2118–2137, DOI: 10.1080/1369183X.2018.1492370

21. Maybin, J. Textual trajectories: Theoretical roots and institutional consequences. *Text & Talk*, 37(4), 2017. 415–435. <https://doi.org/10.1515/text-2017-0011>

22. Nasir, N.S., & Hand, V.M. Exploring sociocultural perspectives on race, culture, and learning. *Review of Educational Research*, 76(4), 2006. 449–475. <https://doi.org/10.3102/00346543076004449>

23. Nasir, N.I.S., Lee, C.D., Pea, R., & McKinney de Royston, M. Rethinking learning: What the interdisciplinary science tells us. *Educational Researcher*, 50 (8), 2021. 557–565. <https://doi.org/10.3102/0013189X211047251>

24. Oostendorp, M. Extending resemiotization: Time, space and body in discursive representation. *Social Semiotics* 28 (3). 2017. 297–314. <https://doi.org/10.1080/10350330.2017.1295849>

25. Polman, J.L. Mastery and appropriation as means to understand the interplay of history learning and identity trajectories. *Journal of the Learning Sciences*, 15 (2), 2006. 221–259. https://doi.org/10.1207/s15327809jls1502_3

26. Rizvi, H.A. Pakistan's strategic culture. In Chambers, M., (Ed.), *South asia in 2020: future strategic*

balances and alliances. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute. 2002. 305–328.

27. Qazi, M.H. Construction of students' religious national identities in Pakistani state schools and its implications for minorities. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 53(2), 2021. 181–198. <https://doi.org/10.1080/03057925.2021.1886053>

28. Rahm, J., Gonsalves A. Refiguring research stories of science identity by caring to the embodied, affective, and non-human, *Frontiers in Education*, <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1083992>, 8, 2023. P. 1–6.

29. Sacks, H. *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell. 1992. 258 p.

30. Simms, W. and Shanahan, M.-C. Qualitatively recognizing the dimensions of student environmental identity development within the classroom context. *Journal of Research in Science Teaching*, 2024, Vol. 61, Issue 1, p. 3–37. <https://doi.org/10.1002/tea.21863>

31. Walsh, E.M., & Tsurusaki, B.K. «Thank you for being republican»: Negotiating science and political identities in climate change learning. *Journal of the Learning Sciences*, 27(1), 2018. 8–48. <https://doi.org/10.1080/10508406.2017.1362563>